

DLA doktori értekezés tézisei

Széplaki Zoltán

Stilizált táncok vizsgálata
Johann Christian Schickhardt
életművében

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődéstörténeti

tudományok besorolású doktori iskola

Budapest, 2016

I. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

Johann Christian Schickhardt (1682–1762) életútjáról viszonylag vázlatos információink állnak rendelkezésre. A 18. századi források, mint Johann Gottfried Walther (*Musicalisches LEXICON*, Lipcse, 1732) vagy John Hawkins (*General History of the Science and Practice of Music*, London, 1776) munkáiban csak egy-egy mondatban emlékeznek meg róla. A 20. század legjelentősebb zenei lexikonjaiban is néhány rövid gondolatban foglalják össze a szerző munkásságát (*The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, McMillan, London, 2001; *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* [MGG], J. B. Metzler-Verlags, Stuttgart, 2008), ahol az életrajz egy-két részlete mellett nem kapunk képet a komponált művek többségéről. Mindezek ellenére Schickhardt ismertsége saját korában ennél jóval átfogóbb lehetett, miután nyomtatásban 30 opusa jelent meg, amely igen jelentős mennyiségnek számít. Művei közül jó néhány több kiadást is megélt a kor legnagyobb közreadóinál (Roger – Amszterdam, Walsh – London), ezáltal számos helyre eljutottak, így a 18. század első felének magasan kvalifikált zenei rétegeihez is. Az elsősorban fafűvós hangszerekre szánt kamarazenei termés, mely az életmű jelentős részét alkotja, igen változatos és valamilyen szinten integrálja korának sokrétű stilisztikai elemeit. Az opusok legtöbbször a műfajtól és a hangszer-összeállítástól függetlenül a kamaraszónáták szerkesztésmódját követi, ezáltal bőséges teret biztosít a stilizált táncok különféle megjelenési formáinak. Az elsősorban olasz stilisztikai modort magukon hordozó tételek sokasága, azoknak sokszínű, gyakran rendkívül egyedi vonásokat mutató megoldásai mindenképpen megérdemelnék az utókor valamilyen szintű figyelmét. Schickhardt alkotásainak elemző megközelítése és táncipológiai vizsgálata munkámat megelőzően semmilyen formában nem látott napvilágot.

II. FORRÁSOK

Schickhardt műveinek többsége nem jelent meg mai modern kiadásban, de a jelenkori internetes adatbázisoknak köszönhetően a fennmaradt művei többsége facsimile formában hozzáférhető. A legfontosabb Schickhardttal kapcsolatban megjelenő cikkek szerzője a 20. században az Egyesült Államokban élő zenetudós David Lasocki, aki számos ponton igyekezett a szerző életútjáról információkat gyűjteni. Az 1977-ben megjelent „*Johann Christian Schickhardt (ca. 1681–1762): a Contribution to his Biography and a Catalogue of his Works*” (TVNM, 27) számít a mai napig a legalaposabb szakirodalomnak. Ebben a cikkben bővebb információk találhatóak a szerző életéről és azokról a személyekről, akikkel kapcsolatban állhatott. Ezen kívül ugyanitt helyet kapott a 30 opus és az egyéb kéziratos alkotások jegyzéke is. Ennek az írásnak életrajzi kiegészítéseit találhatjuk Renata Hübner-Hinderling: *Johann Christian Schickhardt in Hamburg* (Tibia, 17[1992]) című rövid cikkében, amely az utolsó megjelent publikáció e témával kapcsolatban.

A tánckarakterek vizsgálatával kapcsolatban magyar nyelvű szakirodalom is rendelkezésre áll, Kovács Gábor: *Reneszánsz táncok és Barokk táncok* (Garabonciás Alapítvány, Budapest, 1997, 2002, 1999), valamint Széll Rita: *Régi táncok iskolája*, 1, *A francia reneszánsz* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001). Ezek a szakkönyvek számos hasznos információt tartalmaznak a régi táncok történetének és gyakorlatának világáról. Ami a táncokat kísérő zenék előadásával kapcsolatosan fontos forrásnak tekinthető az Johann Mattheson *Das beschützte Orchester* (Hamburg, 1717) és *Der vollkommene Capellmeister* (Hamburg, 1739) című műveinek metaforikus gondolatai a különböző tánc típusok jellemzőire.

A tempóval és kisebb karaktervonásokkal kapcsolatban érdekes utalások találhatók Johann Joachim Quantz *Versuch einer Unweisung* (Berlin, 1752; magyar fordítás: Székely András, Argumentum, Budapest, 2011) című terjedelmes alkotásában. Ezen kívül egy pontos metronómszámokkal lejegyzett, de nem feltétlenül minden tánckarakterrel kapcsolatba hozható különleges úti beszámolóban található adatok is hasznos információul szolgáltak (Johann Friedrich Hermann von Uffenbach, 1728. idézi: Gabriele Klein – Christa Zipprich: *Tanz, Theorie, Text*, Lit Verlag, Münster–Hamburg–London, 2002).

III. MÓDSZER

A disszertáció gerincét a bevezetést és Schickhardt életútját bemutató fejezetek után a tánckarakterek vizsgálata teszi ki, mely magában foglalja az adott típus összehasonlító elemzését is, nem csupán a 18. század első felére koncentrálva. A tágabban értelmezett barokk kor táncjai jelentős változásokon mennek keresztül, de szinte mindegyikük gyökereit egészen a 15–16. századig vissza tudjuk vezetni. A lüktetés és a hangsúlyozás, az affektusok rendszere, a kisebb és nagyobb motivikai egységek arányai sokszor évszázadokon át változatlanok, csak a diminúciós szokások és a harmóniai váz alakul az adott kor esztétikai elvárásaihoz. Nem beszélve néhány, több évszázadon átívelő dallami sémáról, mely sokszor a legmeglepőbb helyeken bukkan fel új köntösben. Ez a jelenség természetesen nem korlátozódik a tánczenék világára, ám miután a nagy-barokk korszak zeneműveinél nehezen vonatkoztathatunk el az ismert tánckarakterektől, vizsgálatunk számos lehetőséget nyújt különböző források összevetésére. Szeretnék Schickhardt gyakran extrémnek tűnő példáin keresztül olyan következtetésekre jutni,

hogy a stilizált táncok gyakorlatának sokkal tágabb értelmezési lehetőségei vannak. Kérdés, hogy meddig beszélhetünk egy adott típus jelenlétéről, mikor általánosíthatunk egymással rokon karakterek együttes működéséről vagy azok kölcsönhatásairól?

A tánc típusokat a szvit kötelező (*allemande, courante, sarabande, gigue*) és járulékos (*menuet, passepied, gavotte, bourrée, loure*) részek tételrendje szerint vizsgáltam. Ez az elrendezés elsősorban a 17. század második felétől a német billentyűs muzsikában vált általánossá, francia zenében szinte egyáltalán nem jellemző a szvittételek sorrendjének e változata, ahogy itáliai kamaraszónátákban sem. Habár Schickhardt műveiben előfordul a tánc-tételek egymásutánjának a kötelező és járulékos általánosnak mondott megoldása, de nála sem elsődleges szempont valamiféle séma alapján rendezni a különböző típusokat. Mégis azért maradtam ennél a sorrendváltozatnál, mivel nagyobb áttekintésre ad lehetőséget a tempó, a metrum és a különböző karaktervonalak terén. Lényeges megjegyezni, hogy szerzőnk csak stilizált tánczenét komponált, csak áttételesen hozható kapcsolatba a mindennapi táncélet formai világával. Ennek ellenére többször tettem kitérőket a tánckönyvek és táncleírások világába, főleg akkor, ha valamilyen hatást lehet feltételezni a vizsgált tételtípusokra.

Az elemzés felépítése az adott tánc típus rövid bemutatásával kezdődik, ahol táncok történetének és a szerteágazó etimológiai problematikáinak csak az általam legfontosabbnak ítélt részeit emeltem ki. Ezt követően különböző szempontok szerint példákkal illusztrálva tettem összehasonlításokat, melyek az elnevezés, a karakter megjelölés, az ütemmutató lehetséges változatai, a felütések típusai, a díszítési és diminúciós megoldások, a különböző harmóniai viszonyok és a szimmetria kérdésköre volt. Schickhardt

példái mellett közismert művek megoldásaira is hivatkoztam, ahol az esetek többségében nem mellékeltem kottaanyagot, mivel szerzőnk ismeretlen, gazdag életművéből közel száz kottapélda szerepel illusztrációként. Miután a tánc típusok sorrendjében haladtam, így Schickhardt műveiről részben ilyen rendszerezés szerint kaphatunk képet, ezért a szerző életútját bemutató fejezet műjegyzék részénél több kiegészítő megjegyzést tettem egy–egy opus, vagy konkrét szonáta ismertetéséhez.

IV. EREDMÉNYEK

Zenei pályám kezdete óta foglalkozom a régi táncok világával, és amikor több mint 20 éve Czidra László felhívta a figyelmemet a barokk táncok hallatlan variabilitásának lehetőségére, azóta meghatározó szempontként szerepel ez a momentum előadói és pedagógiai munkámban. Schickhardt elfeledett világával még főiskolai tanulmányaim folyamán találkoztam először, már akkor meglepett egyedi hangja és látványosan kísérletező komponálási technikája. Hamarosan rá kellett jönnöm, hogy vele kapcsolatban alig található információkat és művei többsége sem volt még akkoriban hozzáférhető. A disszertációmban jól összhangba tudtam hozni ezt a két érdeklődést. Jelen pillanatban ez az értekezés számíthat Johann Christian Schickhardt **legterjedelmesebb bemutatásának**. Magyar nyelven semmilyen életrajza nem olvasható, amit az angol és német változatokhoz képest is ki tudtam egészíteni. Műveivel a forrásoknál említett cikkek sem foglalkoznak a felsorolásukon túl, így ez az első olyan munka, ahol képet kaphatunk az életmű számos figyelemre méltó alkotásáról és más apró részleteiről is. Az Op. 30-as sorozat véleményem szerint zenetörténeti jelentőségű kiadvány, miután az egyetlen olyan mind a 24 hangnemben komponált gyűjtemény, amit

a 18. században nem billentyűs hangszerre írtak. Ebből a sorozatból az elemzések során igen sok példát igyekeztem bemutatni, és az életrajzban és a műjegyzékben kiemelt figyelmet szentelni neki, ezzel is remélve ismertségének növekedését.

A táncipológiai összehasonlítások hasznos információként szolgálhatnak elsősorban interpretációs kérdések kapcsán, mivel így sokkal több karaktervonás differenciálható, hozható a sokszínű előadás szolgálatába. Magyar nyelven Czidra László tervezett egy ilyen jellegű kiadványt, amit munkám csak részben pótolhat. Véleményem szerint elsősorban az oktatásban, másodsorban a koncertéletben van létjogosultsága Schickhardt művei megjelenésének. Ehhez remélem munkámmal valamilyen szinten hozzájárulhattam.

V. AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉG DOKUMENTÁCIÓJA

Koncertek:

A Musica Historica együttes tagjaként több mint száz alkalommal voltam közreműködője reneszánsz és barokk táncházaknak, valamint historikus táncelőadásoknak az alábbi együttesekkel: *Arbeau Historikus Táncegyüttes, Company Canario, Garabonciás Együttes, La Catena* – (Budapest). *Amaryllis* – Kolozsvár (Románia), *Dramsam* – Gorizia (Olaszország)

Lemezfelvételek:

- *Nicolas CHÉDEVILLE: Les Deffis ou Letude Amusante*
- Ensemble LE BERGER FORTUNÉ. művészeti vezető: Németh Pál (Hungaroton Classic, Budapest, 2008, HCD 32540)

- *Reneszánsz táncok. Kovács Gábor történelmi társastánc-kötetének zenei anyaga* – Musica Historica (Garabonciás Alapítvány, Budapest, 2010, GA–A–R01)

Előadások:

- *Barokk tánc típusok*– Pedagógus-továbbképzés, Debrecen, Simonffy Emil Zeneiskola, 2000. január 19.
- *Barokk tánc tipológia*– Pedagógus-továbbképzés, Miskolc, Egressy Béni Zeneiskola, 2006. március 6.
- *Régi táncok szerepe az oktatásban* – Pedagógus-továbbképzés, Szőlősardó, 2007. szeptember 28–30.
- *Barokk tánc tipológia* – Pedagógus-továbbképzés, Székesfehérvár, Hermann László Zeneiskola, 2008.
- *Czidra László-emlékelőadás* – Régizene Fesztivál [Régizenei Nyári Egyetem], Csíkszereda, 2011. július 12.
- *Táncok a zenében* – Filharmónia előadás és koncertsorozat (Szabolcs–Szatmár–Bereg megye, 2012. április 17–26.)
- *Stilizált olasz tánc típusok a barokk hangszeres zenében* – Régizene Fesztivál [Régizenei Nyári Egyetem], Csíkszereda, 2015. július 9.
- „*Az ismeretlen ismerős: Johann Christian Schickhardt*”– Szakmai nap, Miskolc, Zenepalota, 2016. március 30.